

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆԸ ԵՒ ՎԱՀՐԱՄ ԱԼԱԶԱՆԸ՝ ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆԻՆ

«Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս»ի էջերուն յանձնուող հետեւեալ չորս նամակները առնուած են Երեւանի *Ե. Չարենցի անուան Գրականութեան եւ Արուեստի Թանգարան*ին մէջ պահպանուող Վահան Թէֆէեանի արխիւէն:

Առաջին երկու նամակներուն արխիւային թուահամարները ծանօթ չեն մեզի, որովհետեւ 1982 թ.ի աւարտին, երբ ձեռք անցուցինք գանձնք, տակաւին դասաւորուած չէին, քանի որ անոնք Թէֆէեանի կտակակատար Մեթր Շաւարշ Սեւօնեանին կողմէ թանգարանին նոր փոխանցուած էին. մինչ միւս երկու նամակները՝ Ալազանիները, կը կրեն 85ա. եւ 85բ. թուահամարները:

Ալազանին նամակները գրուած են արեղեանական ուղղագրութեամբ:

Նամակները հետաքրքրական են մէկէ աւելի առումներով, եւ մանաւանդ՝ Թէֆէեանի նկատմամբ հայրենի գրողներուն ունեցած գնահատական մօտեցումով:

Անոնք հրատարակութեան կը տրուին մեր կողմէ կատարուած ուղղագրական ու կէտադրական կարգ մը միջամտութիւններով:

Վաչէ Ղազարեան

19 Դեկտ. [1] 934
Երևան

Սիրելի Պրն. Թէքէեան¹,

Ստացայ վերջապէս ձեր magnifique գիրքը, Սէր քերթուածներու հատորը, որուն համար մեծապէս շնորհակալ եմ: Շատոնց կ'ուզէի ձեզ գրել բայց ձեր որոշ հասցէն նոյն իսկ գտնուած երկիրը որոշ չի գիտնալով, յետաձգեցի²: Հիմակ ալ չեմ գիտեր ուր էք: Լսեցի որ Կիպրոս պիտի երթաք կամ արդէն գացեր էք. թերեւս դեռ Եգիպտոս էք: Ամէն պարագային այս նամակս կը ղրկեմ Գալճեսանին խնդրելով անկէ որ ձեզ հասցունէ: Թերեւս այդպէս ալ լաւագոյնն է. մեր հետագայ թղթակցութեան համար, ինչ որ կը կարծեմ թէ կ'ըլլայ կանոնաւորապէս, լաւագոյն է որ ինձ տաք միջնորդ հասցէ մը Բարիդի մէջ: Այս զգուշական միջոցին կը մտածեմ ձեզ համար, ոչ թէ ինձ համար: Իսկ եթէ ձեզ համար ալ անպատեհութիւն չի կայ, կը խնդրեմ որ ինձ հաղորդէք ձեր անձնական հասցէն:

Մեծ հաճոյքով եւ զեղարուեստական բարձր վայելքով կարգացի

1. Այս է այն նամակը, որուն ակնարկելով Թէքէեան՝ Հրաչ Երուանդին ուղղուած իր նամակին մէջ կ'ըսէ. «... Տիկ. Եսայեանէն ալ նամակ մը առի, որուն մէջ ան ալ պաշտօնականի մօտ ձեռով մը, գիս Հայաստան կը հրաւիրէ...» (Տես՝ Արեւմտահայ Գրողներու Նամականի, Երևան, 1972, էջ 343: Նաեւ՝ Վահան Թէքէեան — Նամականի, Լոս Անճելըս, 1983, էջ 390):

Հոս պէտք է արձանագրել թէ Վահան Թէքէեան, Եսայեանի նամակ-հրատերն ստանալէ ետք, լրջօրէն մտածած է առաջարկին մասին, հաւանաբար խորհելով նախ իբրեւ գրօսաշրջիկ ծանօթանալ, եւ յետոյ՝ Հայաստան մնալ կամ չմնալու որոշում տալու մասին խորհիլ:

Արդարեւ, 1935 թ. ի Փետր. ի 16-ին Թէքէեան կը գրէր Արամ Անտոնեանին. «Տիկ. Եսայեանէն ալ նամակ մը առի ու պատասխանեցի արդէն. գիս Հայաստան հրաւիրած է. բերեւս ամառը երթամ ու... դառնամ կամ չդառնամ» (Վահան Թէքէեան — Նամականի, էջ 393):

Իսկ 1935 թ. ի Ապրիլի 12-ին, Թէքէեան՝ Յովհաննէս Պօղոսեանին կը գրէ. «Կը սպասեմ Երևանէն նամակի մը: Հայաստան այցելելու հրաւերին պատասխանած էի դրապէս: Եթէ նամակս կորսուած չ'է՝ պատասխանը պէտք է գայ այս օրերս» (Ռ. Ա. Կ. ի արխիւ):

Թէքէեանի սպասած նամակն եկած է թէ ոչ, մեզի կը մնայ անծանօթ: Միայն յայտնի է թէ ան 17 Մայիսի, 1935 թուակիր նամակով՝ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Կեդր. Վարչութեան պաշտօնապետ կ'իմացնէր թէ սկզբունքով կ'ընդունի տարուան մը համար ստանձնել «Արեւ»ի խմբագրապետութիւնը (Ռ. Ա. Կ. ի արխիւ):

2. Եսայեանի նամակի գրութեան շրջանին, Թէքէեան արդէն Բարիդէն անցած էր Գահիրէ, ուրկէ ուղղուած էր Նիկոսիա՝ ստանձնելու Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան ուսուցչանոցի տեսչութեան պաշտօնը:

ձեր բանաստեղծութիւնները, որոնցմէ մէկ մասը ինձ ծանօթ էին արդէն: Եւ որչափ ուրախ եմ ձեզ յայտնելու որ ես մինակս չէի այդ հիացումին մէջ: Այստեղ շատերուն համար, մանաւանդ ուսերէն կարդացող կարգ մը մարդոց համար դուք եղաք յայտնութիւն մը: Պէտք է ըսել որ իմ բանաստեղծ երիտասարդ ընկերներս արդէն ձեզ կը ճանչնային եւ բարձրորէն կը գնահատէին ձեր բարձր տաղանդը:

Հայ լեզուով բանաստեղծութիւններու նոր հատոր մը պիտի հրատարակուի ուսերէն լեզուով. տառացի թարգմանութիւնները կը կատարեն մեր թարգմանիչները, բայց վերջնական ձեւաւորումը յանձնուած է ուս առաջնակարգ բանաստեղծներու: Ձեզմէ ընտրած են մօտ քսան բանաստեղծութիւն եւ վստահ եմ շնորհիւ ուսերէն հրատարակութեան ձեր բանաստեղծական տաղանդը կը դառնայ միջազգային արժէք, որուն այնքան արժանի էք³:

3. «Միրակ» գրականութեան եւ արուեստներու ամսագրի 1983 Ապրիլի թիւով մեր կողմէ ստորագրուած «Վահան Թէֆեան եւ Եղիշէ Չարենց» յօդուածին մէջ (էջ 52-54) անդրադարձած էինք Խորհրդային Հայաստանի մէջ Թէֆեանի գտած ընդունելութեան եւ Թէֆեանի բանաստեղծութիւններուն ուսերէնի թարգմանութեան խնդրին, վկայարարում մը կատարելով արձակագիր Անդրանիկ Անդրէասեանէն: Պատմական ճշմարտութեան համար, հարկ կը դատենք մէջքերում մը կատարելով Անդրանիկ Անդրէասեանէն մեզի հասցեագրուած 30 Մայիսի, 1983 թուակիր նամակէն, ուր նաեւ վաստակաւոր հրապարակագիրը կ'ուղղէ մեր ակնարկեալ յօդուածին մէջ տեղ գտած սխալ տեղեկութիւն մը.

«... Ես խումբի մը հետ Հայաստան գացի 1935-ին, անոր 15-րդ տարեդարձին մասնակցելու համար: Ճամբորդութիւննիս տեւեց շուրջ երեք ամիս: Երկար ատեն զբոսնուցայ հայրենիքին եւ Երեւանի մէջ, ուր յաճախ հանդիպեցայ Չարենցին, Մահարիին, Թոթովենցին, Եսայեանին, Նորենցին, Չարեանին, Տարօնցիին եւ միւսներուն: Եւ կը խօսէինք հարկաւ սփիւռեալ գրողներու մասին:

«Այդ առիթով, Գուրգէն Մահարին պատմեց օր մը: - Ուրեմն 1935-ի աշունը, Չարենցը երկնայ մը իր տունը կը հրաւիրէ բոլոր խորհրդահայ յայտնի գրողները: «Ձեզի աղամանդ մը, գանձ մը ցոյց պիտի տամ» կ'ըսէ: Եւ հարկաւ բոլորն ալ սիրով կ'երթան. ի՞նչպէս կարելի էր մերժել Չարենցը:

«Երբ կը հաւաքուին անոր հիւրանոցը ինք բովի սենեակէն կը բերէ թուղթերու մէջ փաթեցուած փոքր ծրար մը, որ կը սկսի բակն զանդադրէն: Եւ մէջէն կը հանէ բարակ հատոր մը, Թէֆեանի «Մէր»ը, եւ կը սկսին կարդալ խոր հիացումով, գրեթէ ամբողջ գիրքը...:

«... Մոսկուա մնացեր էինք քանի մը օր: Բանաստեղծ Ալեքսան Գլենեանի հետ միասին էինք միշտ: Այցելութեան եկաւ արձակագիր Կարէն Միքայելեանը եւ պանդոկին մէջ երկարօրէն խօսեցանք Հայաստանի եւ գրականութեան շուրջ, հայրենի թէ սփիւռեալ:

«Այդ կապակցութեամբ Կարէն Միքայելեան պատմեց հետեւեալ դէպքը:—

«Մոսկուայի մէջ որոշած էին հայ բանաստեղծութեան ընդարձակ հաւաքածոյ մը հրատարակել ուսերէն, որ պիտի ընդգրկէր հնագոյն դարերէն մինչեւ ներկայ:

«... Ամէն հայ բանաստեղծի համար յատկացուած էին որոշ թիւով էջեր: Եւ իրենք Վահան Թէֆեանէն քառացի ուսերէնի կը թարգմանեն հիմն գերբերուած եւ կը յանձնեն

Յոյս ունիմ որ իմ նամակս անվտանգ կը հասնի ձեր ձեռքը եւ ինձ կը գրէք երկարօրէն ձեր մասին: Ի՞նչպէս է ձեր առողջութիւնը, ի՞նչ են ձեր ծրագիրները: Ինչո՞ւ չէք փորձեր գոնէ իբրեւ *touriste* գալ այստեղ: Վստահ եմ որ կը գտնէք ջերմ ընդունելութիւն: Ես ձեզ կարող եմ նոյն իսկ առաջարկել հետեւեալը: Եթէ դուք միջոցը գտնէք գալ մինչեւ սահմանազուխ (Մոսկուայի կամ Բաթումի ճամբով), որը ձեզ համար ամենայրմարն է եւ ինձ նախապէս իմացնէք այդ մասին դուք այլ եւս ուիէ ծախք չէք ունենար ընելիք սահմանազուխէն սկսեալ, ուր առջուց ձեզ պէտք եղած դրամը փոխադրուած կ'ըլլայ եւ կամ ուր ձեզ դիմաւորող կ'ըլլայ: Ես այս կարող եմ ձեզ ըսել որոշակի եւ եթէ արդէն վստահ չըլլայի նման առաջարկութիւն չէի ըներ:

Գալով ինձ, ես շատ գոհ եմ եւ երջանիկ շատ մը տեսակէտներով: Ազատուեցայ արտասահմանեան ճախճախուտէն եւ ազատուեցայ նիւթական առուել կամ նուազ զսպուած հոգերէն: Ամէն կերպերով պաշտպանուած կը զգամ ինքզինքս եւ անդորր հոգիով եւ մտքի պայծառութիւնով նուիրուած եմ գրական աշխատանքներու: Աւարտեցի եւ տըպագրութեան յանձնուած է Սիլիիտարի Պարտէզները, ուր ամփոփած եմ իմ մանկական յիշողութիւնները գեղարուեստական գրականութեան միջոցներով (ոչ թէ պարզ յիշողութիւններ): Այս միջոցին կը պատրաստեմ ուրիշ վէպ մը՝ Պառպա Խաչիկ տիտղոսով, պոլսական կեանքէ որը կ'ընդգրկէ նախապատերազմեան, պատերազմի եւ յետ պատերազմի շրջանները: Զեռքիս տակ է նաեւ յիշողութիւններու Բ. հատորը որը սակայն պիտի գրեմ իբրեւ յիշողութիւններ, առանց անոնց տալու այն *romancé* ձեւը որը շատ կը յարմարէր մանկական յիշողութիւններուն: Ինձ կը թուի որ այս կերպով կ'ազատագրուիմ իմ հին նիւթերէս եւ վերջապէս ի վիճակի կ'ըլլամ գրելու վէպս Խորհրդային Հայաստանի ներկայ իրականութենէն: Այն մտապատկերը որ ունիմ դժուար է իրականացնել որովհետեւ նիւթս իմ կարողութիւններէս մեծ է, չափազանց լեցուն է բազմատեսակ երեսներով եւ որոնց մէկ համադրութիւնը պէտք է կատարել: Վերջապէս պէտք է փորձել: Յաճախ կը մտածեմ այդ վէպի մասին եւ իմ բոլոր ժամերս լեցուն են այդ հրճուանքով որ կատարման ընթացքի մէջ եղող երկը մեզ կը ներշնչէ:

յանձնախումբին: Յաջորդ խորհրդակցական խառն գումարումին՝ ոռուներուն կողմէ կը հարցուի թէ ո՞վ է այս վահան Թէֆեանը: Սփիւռֆահայ գրող մըն է, կը պատասխանեն: —Անոր գործերէն հինգ կտոր եւս քերէք, կ'ըսեն:

«... Երբ արդէն ոռու քանաստեղծները ամբողջացուցած կ'ըլլան վահան Թէֆեանէն առնուած 20 ֆերբուածներու գեղարուեստական քարգմանութիւնը՝ իրենց հիացումը չեն կրնար գսպիլ եւ անոնց մէկ գլխաւորը կ'ըսէ...»

«—Բայց ո՞վ է այս վահան Թէֆեանը... ան ոչ միայն մեծ տաղանդով օժտուած է... ան երոպական չափանիշով մեծ քանաստեղծ է...»

Չեմ գիտեր թէ առիթ կ'ունենաս տեսնելու Օշականը: Եթէ այո՛, իմ սիրալիր բարեւներս հաղորդէ իրեն եւ ըսէ որ մեծ հետաքրքրութեամբ սկսայ կարդալ Մնացորդաց-ը, բայց որ ընդհատուեցաւ իմ ճամբորդութեանս հետեւանքով: Արդեօք կարելի՞ է ստանալ եթէ առանձին հատորներով լոյս տեսած են կամ եթէ պրակներով կան: Չափազանց գոհ կ'ըլլայի:

Աւելի մանրամասն կը գրեմ ձեզ, երբ ձեզմէ նամակ ստանամ եւ ձեր հասցէն եւ կամ միջնորդ հասցէ մը: Սպասելով այդ հաճելի պահին, ձեզ կը զրկեմ իմ լաւագոյն զգացումներս եւ սիրալիր բարեւներս:

Ձերդ՝

Զապէլ Եսայեան

Իմ հասցէս է.

Mme Z. Essayan

Maison des Ecrivains (Գրողների Տուն)

Erivan (Arménie) / par Moscou

URSS

2

12 Սեպտ. [1]935

Երեւան

Սիրելի Պրն. Թէքէեան,

Ի պատասխան իմ հեռագրիս⁴, ստացայ ձեր 23 Օգոստոս թուակիր նամակը⁵: Չեմ կարող հասկնալ թէ ի՞նչպէս իմ վերջին նամակս կորած է, որովհետեւ մինչեւ մեր սահմանը որեւէ նամակ չի կորսուիր. երբեմն որեւէ պատճառով նամակը ետ կու գայ բայց չի կորսուիր: Վերջապէս եղածը եղած է եւ քանի որ այդ դժբախտ նամակէն անկախաբար, դուք ուրիշ պատճառ ունիք այս տարի չի կարենալ ճամբորդելու, այդ կորուստը մեծ բան չէ:

Ինչ որ կարող եմ ձեզ հաւաստիացնել այն է, որ մեծ սիրով եւ յարգանքով ձեզ կ'ընդունինք այստեղ, երբ կարենաք գալ: Կը գնահատեն եւ կը սիրեն ձեր բանաստեղծական տաղանդը (իմ խօսքս չեմ ըներ, որովհետեւ այդ դուք գիտէք): Ես մեծ հրճուանքով անդրադար-

4. Ահա այդ ակնարկուած հեռագիրը.—

Navrée savoir lettre perdue envoyée depuis longtemps. Demandez visa par télégramme et avisez moi date demande.

5. Կարելի չեղաւ գտնել հետքը Եսայեանին (իմչպէս նաեւ Ալազանին) ուղղուած Թէքէեանի նամակին կամ նամակներուն:

ձայ որ իր բոլոր մանրամասնութիւններուն մէջ ձեր բանաստեղծութիւնները կը գնահատեն իրենց ճշմարիտ բարձր արժանիքներուն մէջ եւ ոչ թէ մոլորած կողմնակի հանգամանքներէ: Եւ այդ ցոյց կու տայ թէ այս վերջին տարիներուն մէջ ինչքան մեր գրական հասարակութեան ճաշակը եւ ըմբռնումը զարգացած եւ բարձրացած է: Կը սիրեն նաեւ ձեր հպարտութիւնը եւ անձնական արժանաւորութեան բարձր զգացումը, ու զարմանալի կերպով, հեռուէն, ձեր տողերուն ընդմէջէն ճիշդ կը գնահատեն ձեր նկարագրին գիծերը: Վերջապէս, ջերմօրէն կը յուսամ որ յառաջիկայ տարի կարող կ'ըլլաք կատարել ծրագրուած ճամբորդութիւնը եւ անձամբ առիթ կ'ունենաք հաստատելու թէ իմ գրածներուս մէջ ոչինչ կայ չափազանց, — այլ ընդհակառակը — այն տաք եւ հաճելի մթնոլորտի մասին որու մէջ ապրելու սահմանուած ենք եւ որ — այդ միշտ երանութեամբ կը մտաբերեմ — կը յուսամ թէ աչքերուս կը փակեմ ընդմիշտ, շրջապատուած ամբողջ փողովուրդի մը որդիական եւ եղբայրական թրթռուն զգացումներով:

Բայց առայժմ դեռ աչքերս փակելու դիտաւորութիւն չունիմ. ընդհակառակը, մեծ մեծ բացած եմ աչքերս եւ գրեթէ պատանեկան եռանդով կ'ապրիմ, կ'ուսումնասիրեմ եւ կ'աշխատիմ համոզուած ըլլալով որ այստեղ է, բարեյարմար պայմաններու մէջ եւ հարազատ միջավայրի մէջ որ պիտի տամ իմ հիմնական երկը: Շատ մեծածաւալ ծրագիրներ ունիմ գորս մտքովս շատ լաւ կ'ընդգրկեմ եւ որոնց գործադրութիւնը սակայն, միայն ժամանակի խնդիր չէ: Քառասուն տարի է ի վեր գրական ասպարէզի մէջ եմ, բայց միայն այս վերջին երկու տարիներու ընթացքին է որ հնարաւորութիւն ունեցայ ինքնամփոփուելու, կշռելու եւ չափելու իմ ներքին հնարաւորութիւններս, քննելու այնքան իմ գրական ուժերս, որքան թերութիւններս, ու ըմբռնելու թէ ի՞նչ կարող եմ տալ, ի՞նչ տեղ կարող եմ գրաւել մեր գրականութեան մէջ, ոչ միայն ներկային այլեւ գալիք ժամանակներու մէջ:

Առողջութիւնս լաւ է, տրամադրութիւնս սքանչելի է, երկու զաւակներս ինձ մօտ են, որոնք իրենց կարգին գոհ են եւ լաւ տրամադրուած, որոնց ներկան եւ ապագան ապահովուած է, եւ մեծ բախտաւորութիւն ունեցայ մեծ-մայրիկ դառնալու, ունենալով թոռնուհի մը (Հրանդին երեխան) որուն սիրուն դէմքին վրայ մշտնջենական ժպիտը, կարծես ամէն անգամ գերագոյն երջանկութեան խոստում մըն է: Միակ բանը ուրիշ կը նեղուէինք, բնակարանային պայմանները, լուծուեցաւ ինձ համար: Ստացայ նոր բնակարան մը նոր շինուող շէնքի մը մէջ (Բարեգործականի կառուցածը) իր բոլոր յարմարութիւններով եւ ուր յոյս ունիմ ձեզ կը հիւրասիրեմ յառաջիկայ տարի երբ Հայաստան այցելէք: Եւ արդէն հիմակուց կ'երեւակայեմ մեր խօսակցութիւնները, պատշգամին վրայ, մեր դէմ ունենալով յաւերժական Արարատը: Է՛հ,

կեանքը այնքան ալ վատ չէ, միայն թէ այսպէս տեւէ որքան կարելի է երկար: Այժմ պտղատու աշունն է, մինչեւ գրեթէ Յունուար ամիսը կ'ունենանք շողշողուն արեգակ, առատութիւն եւ նոր նոր բարձունքներ գրաւելու ոգեւորութիւնը: Ժողովուրդը հանգիստ է եւ ուրախ. կին եւ այր ճերմակ հագած են. քաղաքի երեւոյթը բոլորովին փոխուած է:

Կը յուսամ որ իմ շատախօսութիւններու փոխարէն ինձ կը գրէք երկար խօսելով ձեր կեանքին եւ գործերուն մասին:

Ձերդ սիրով եւ յարգանքով՝

Զապէլ

Շուտով լոյս կը տեսնէ իմ մանկութեան յիշողութիւնները Սիլիստարի Պարտէզները անունով. ձեզի եւ Օշականին մէկ մէկ օրինակ կը զրկեմ:

Նոյն

3

29 Յունիսի 1935 թ.

Փարիզ

Յարգելի Պրն. Վահան Թէքէեան,

Ենթադրում էի, որ Փարիզում առիթ կ'ունենամ հանդիպելու ձեզ: Կարծում էի, որ դպրոցական արձակուրդներից յետոյ կը վերադառնայիք Փարիզ, սակայն տեղեկացայ, որ Եգիպտոս պիտի մեկնէք: Շատ եմ ցաւում:

Իր ժամանակին հաճոյքն ունեցայ ստանալու ձեր նամակը, ուր դրական արտայայտուած էիք իմ «Մաքառումներ»-իս եւ Մեծարենցի հատորի մասին: Մեծապէս շնորհակալ եմ: Երեւանից դուրս գալուս օրը լոյս տեսաւ Սիպիլի հատորը. կարգադրեցի որ մի օրինակ ձեզ ուղարկեն. յուսով եմ, որ արդէն ստացած պիտի լինէք:

Ռուս ժամանակակից խոշոր բանաստեղծներից Նիկոլայ Տիստոնովը, որը նոյնպէս Փարիզ է եկել Գրողների Միջազգային Կոնգրէսին մասնակցելու, նոյնպէս ցանկանում էր ձեզ տեսնել: Նա վերջերս թարգմանեց ձեր բանաստեղծութիւններից մի քանիսը «Պոէզիա Արմէնիի» մեծ եւ չքեղ հատորի համար: Նա ինձ կարդաց «Հանրմ»-ի թարգմանութիւնը, որը չափազանց գոհացուցիչ էր: «Պոէզիա Արմէնիի» վերահրատարակում է շատ չքեղ, հոյակապ պատկերազարդումով եւ Մոսկուայի «Աքատեմիա» ամենահեղինակաւոր հրատարակչա-

կանի կողմից, նախորդ հատորի համեմատութեամբ՝ որն անտարակոյս տեսած կը լինէք, կրկնակի ծաւալով: Մաւալի մեծացումը կատարուած է յատկապէս միջնադարեան, Թուրքահայ եւ ժամանակակից խորհրդային պոէզիայի հաշուին: Թուրքահայ պոէզիայի բաժինը խմբագրել եմ ես: Ձեզանից ընտրել եմ մօտ 20 բանաստեղծութիւն, որոնց թւում «Հանրմը», «Երեսնամեակը», «Յիսնամեակը», «Կոուի Երթը», «Հրազդանը», «Ինձ կը թուի թէ ապրած եմ»ը, «Կ'անձրեւէ Տղաս», «Կամուրջ» եւ այլն, եւ այլն: Դժբախտաբար բոլորը չեմ յիշում: Թուրքահայ պոէզիայից շատ մեծ տեղ է տրուած Վարուժանին, ձեզ եւ Մեծարենցին (Դուրեանին նոյնպէս յատկացնելով իր արժանի տեղը): Այս ժողովածուն կը լինի մեր մշակոյթի մի հոյակապ յուշարձանը եւ մի քանի անգամ կը բարձրացնի մեր գրականութեան անունը Խորհ. Գրականութեան մէջ:

Ես Փարիզում զեկուցումով հանդէս եկայ Մշակոյթի Պաշտպանութեան Միջազգային Կոնգրէսում, որի պատգամաւորն էի եւ ներկայացնում էի Հայաստանը: Կոնգրէսում, Հայաստանի գրականութեան մասին իմ ունեցած ելոյթը լաւ տպաւորութիւն գործեց եւ ընդունուեց ջերմութեամբ:

Մի քանի օրից վերադառնում եմ Երեւան: Ինձ կարող էք գրել Երեւան, Գրողների տան հասցէով (պարզապէս Երեւան, Գրողների Տուն, առանց փողոցի եւ համարի):

Ընդունեցէք ջերմագին ողջոյններս:

Ալազան

4

Մաղկաձոր, Գրողների Հանգստեան Տուն

16 Օգոստ. 1935 թ.

Յարգելի Ընկեր Թէքէեան,

Ստացայ ձեր Յուլիս 12 թուակիր նամակը, որին շտապում եմ պատասխանել: Ես արդէն պատրաստուում էի գրել ձեզ մի կարեւոր հարցի առթիւ՝ երբ ստացայ ձեր վերոյիշեալ նամակը:

Հարցը հետեւեալումն է — Մոսկուայում հրատարակուում է «Լիթերատուրնայա էնցիքլոփետիա» (Գրական Հանրագիտարան), որի 8 հատորներն արդէն լոյս են տեսել, եւ հանդիսանում եմ այդ հանրագիտարանի արեւմտահայ բաժնի խմբագիրը: Ծրդ հատորում մտնում է «Թ» (Տ. Թ.) տառը: Այդ հատորում, ի թիւ այլ արեւմտահայ հեղինակ-

ների (Տէմիրծիպաշեան, Թլկատինցի, Տիւսար եւ այլն) պիտի գրեմ նաեւ ձեր մասին: Պակասում են կենսագրական տեղեկութիւնները: Շատ եմ խնդրում, եթէ դժուար չի լինի օգնէք ինձ այդ հարցում՝ գրելով եւ ինձ ուղարկելով ձեր ինքնակենսագրականը, որքան հնարաւոր է մանրամասն: Այդ ինքնակենսագրականից ես կը ստանամ կրկնակի օգուտ: Նախ որ աւելի հանգամանօրէն կը գրեմ յօդուածս հանրագիտարանի համար, եւ երկրորդ, անձնական գրական-թանգարանս կը հարուստանայ մի նոր արժէքաւոր ձեռագրով: Այնտեղ կան Պարոնեանի, Պեշիկթաշլեանի, Զրաքեանի, Սիպիլի, Անայիսի, Զարգարեանի, Արտ. Յարութիւնեանի, Թէոդիկի եւ այլոց ձեռագրերը: Ենթադրում եմ ձեզանից ստանալ նաեւ որեւէ բանաստեղծական ձեռագիրը: (Յանկալի էր «Յիսնամեակ»-ինը) եւ ձեր վերջին լուսանկարներից մէկը: Եթէ կը գտնուեն «Հոգեր»-ի եւ «Կէս Գիշերէն Մինչեւ Արշալոյս»-ի աւելորդ օրինակներ, կը խնդրէի նոյնպէս մէկական օրինակ ուղարկել ինձ: Բոլոր նեղութիւնների եւ զոհողութիւնների համար յայտնում եմ խորին շնորհակալութիւններ:

Ես ներկայումս գտնուում եմ Մաղկաձորի Գրողների հանգստեան տանը, ուր եկել եմ հանգստանալու եւ արտասահմանեան տպաւորութիւններս գրի առնելու համար: Գրական ընկերներիս հետ միասին Մահարի, Թոթովեց եւ ուրիշներ, ծառերի հովանիի տակ, մեծ յափշտակութեամբ յաճախ ենք կարդում ձեր քերթուածները («Հրաշալի Յարութիւն», «Սէր»), որոնք հետս բերել եմ Երեւանից: Այնպէս, որ համարեա ամէն օր դուք մեզ հետ էք: չնայած որ Փիղիբապէս այնքան հեռու էք:

Ես շատ ուրախ եմ մեր նամակագրութիւնից, որի նախապատճառը ձեր սքանչելի «Սէրը» եղաւ:

Պատասխանելով ձեր նամակի հարցին, պիտի ասեմ, որ արտասահմանը եւ առանձնապէս Փարիզը շատ հետաքրքիր տպաւորութիւններ թողին ինձ վրայ: Խիստ գոհ եմ իմ ուղեւորութիւնիցս: Առանձնապէս գոհ եմ այն վերին աստիճանի ջերմ ընդունելութիւնից որին ես արժանացայ Կուլտուրայի Պաշտպանութեան Կոնգրէսի մէջ: Միայն եւ միմիայն «Ներկայ Հայաստանը» (որին ձօնել էի դուր ձեր գեղեցիկ քերթուածը) կարողացաւ հայ գրողին պատմական իրաւունք տալ հրպարտօրէն հնչեցնելու իր ժողովրդի ձայնը, յաղթանակի ուժգին ձայնը՝ միջազգային այնպիսի կարեւոր համաժողովում: Հոգեպէս ցանկանում էի, որ ձեր սէրը դէպի «Ներկայ Հայաստանը» լինէր աւելի խորն, աւելի ջերմեռանդ եւ ձեր մեծ տաղանդն արտայայտէր այդ սիրոյ նորանոր զգացումները: Ինձ հետ միասին այդ ցանկանում են ձեր գրական բարեկամները, որոնք շա՛տ, աւելի՛ շատ են Հայաստանում, քան թէ դուք երբեւէ ենթադրում էք:

*Ձեր նամակի «Յեա Գրութիւն» մասը, որը վերաբերում է Տիկին
Զ. Եսայեանին, արտագրեցի եւ ուղարկեցի Երեւան, իրեն, խնդրելով
շտապ կերպով պատասխանել ձեզ:*

Այսքանով վերջացնեմ գուցէ առայժմ:

Ընդունեցէք ջերմագին ողջոյններս եւ յարգանքներս:

Ալազան

ZABEL YESSAYAN AND VAHRAM ALAZAN TO VAHAN TEKEYAN

VATCHE GHAZARIAN

(Summary)

The four letters addressed to the famous poet of the Armenian Diaspora Vahan Tekeyan (1878-1945) in the mid-thirties, which are published here for the first time, are kept in Yeghishe Charentz Museum of Arts and Literature in Yerevan, Armenia. In the first two letters, written by writer Zabel Yessayan (1878-1945), deal with her newly established life in Armenia, her literary activities, her future plans, and the invitation that had been sent to Tekeyan to visit Armenia. The third and fourth letters were written by the poet Vahram Alazan (1903-1966) of Armenia; he describes mainly the high esteem which is accorded to Tekeyan's poetry in Armenia as well as in Russian literary circles in Moscow. He also tells how far the translation of his work into Russian has progressed.